

Egy forradalom paradigmája

...és szabadságát nem vívta ki
Keleti filozófiák tanítása szerint a személyes elakadások következményei, amíg nem nézünk szembe velük, rossz karmaként újra és újra visszahullanak ránk. Ha országokra tekintünk, történészek, szociológusok, politológusok értelmezéseiben ugyanez a mintázat tűnik fel, sorozatos rossz választásaink társadalmi meghatározottságai nem szűnnek meg, amíg nem vállaljuk értük a felelősséget. Magyarország esetében például, ahogy ezt Bibó oly pontosan leírta, akkor léphetünk túl a félreértelmezett történelmi tanulságok évszázados teherterelésén, ha önfelmentés helyett megtanulunk ép ítélőképességgel viszonyulni a világhoz, és így mind a múlt, mind a jövő újragondolása lehetővé válik. Európa mára megszabadult zsarnokaitól, és minket sem nyomnak el idegen hatalmak, de a demokratikus újjászületéshez még meg kell találnunk politikai közösségünk stabil alkotmányos kereteit. Ehhez elengedhetetlen a terméketlen történelmi beállítódások meghaladása, a tévedésekről, félelmekről és az előtünk álló tennivalókról szóló őszinte diskurzus. Tartozunk a feladat megértésének erőfeszítésével, nem is annyira Európának – bár ott is türelmetlenül várnák már –, hanem elsősorban saját „elzúgott forradalmainknak”, amelyek – az 1989-es rendszerváltással bezárólag – valójában mindig egy kivételes pillanat törékeny csodái voltak. Amit most

mutatunk magunkról, nem méltó sem a helyhez, sem a korhoz, amelyben élünk.

Válságok és forradalmak

Mire ez az írás megjelenik, túl leszünk az önkormányzati és európai uniós választásokon, melyeken Magyar Péter pártjának indulásához fokozott várakozások fűződnek. Ez annak ellenére így van, hogy az általa képviselt témák és a vele kapcsolatos választói igények is inkább egy országgyűlési választás kampányába illenek. Politikai fellépése azonban sokak számára jelenleg az egyetlen támogatásra méltó ügynek tűnik, és a majdani rendszerváltáshoz fűződő reményeket táplál. A jelen írás apropójául e remények megalapozottsága szolgál, tágabban az az összetett probléma, hogy Magyar programja valóban szembenézést és kiutat jelent-e a történelmi hazugságok konstrukcióiból. A következőkben ezért azt járom körül, hogy a választói közösség és kiválasztott képviselője tudja-e, mi oldaná meg az ország problémáit (eggyel vizsább lépve: tudja-e, mi a probléma), és érti-e, hogy a választási ígéretetek milyen viszonyban állnak mindezekkel. Vagy – ahogy Bibó kérdezné ismét és mindig – rendelkeznek-e a vezetők és a vezetettek a sorsuk kézbe vételéhez szükséges ép ítélő- és reagálóképességgel.

Ami a helyzetértékelést illeti, a választók jó része megelégedni látszik azzal az egyszerűbb magyarázattal,

hogy a fenntarthatatlan viszonyok a politikai-gazdasági elit erkölcstelen-ségből fakadnak. A válságérzékelés korlátozottsága azonban maga is egyfajta válságjelenség, mint ahogy a Magyar Péter által kínált kivezető út is az, hiszen a rendszer kedvezményezettjeinek gazdasági és jogi kiváltságainál sokkal mélyebb bajokról van szó.

Melyek azok a jelenlegi helyzetnek ténylegesen megágyazó folyamatok, amelyeket a választópolgárok túlnyomó része nem ismer, és koherens politikai programok alapjaként sem jelennek meg? A társadalom, gazdaság, jog állapotáról tudósító elemzésekből kiderül, hogy a hazai válságok messze nem csupán a politikai elit normaszegéséből fakadnak, mert bár az ország ügyeinek vitelében a társadalom vezetőinek kiemelkedő szerepük van, a kormányon lévők gyarlóságai is csak következményei több évtizedes negatív tendenciáknak. Ha történelmi távlatból közelítünk a kérdéshez, jó kiindulópontnak tűnik a politikai kultúra bibói leírása: a félelmi és sérelmi politizálás, a kiváltságtudat eltávolít a valóságtól.¹ Szűcs Jenő a nemzeti ellenálláson rendre megbukó modernizációs szándékokat és az alulról szerveződő, egymást egyensúlyban tartó szabadságok hiányát emelte ki.² Mindez megnyitotta az utat a politikai és jogi konstrukciókkal való visszaélésnek, ami máig hatóan ellehetetlenítette a hatalommegosztás,

a demokrácia, az egyenlőség, a jog lényegének elsajátítását, azaz a jogállamiságról való elméleti és gyakorlati tudást. Előzőek folytán a megfelelő politikai vezetők kiválasztását és a jó útra térést is megghiúsíthatja a „beágyazott történelem alattomos ellenállása”,³ ez történt a posztkommunista átmenet során is, amikor az új intézmények nem íródtak bele a politikai közösség alkatába. Péter László azonban még a változást támogató attitűdök esetében is látta annak kockázatát, hogy a politikai fordulat utáni gyors sikerélmény elmaradása hiteltelenítheti az alapul szolgáló eszmét,⁴ és meglátását utólag visszaigazolta a rendszerváltó értékek devalválódása. Pogátsa Zoltán szerint ugyanakkor ez a csalódottság nem irreális elvárásokból fakadt, hiszen a társadalom jogosan formált igényt az egzisztenciális biztonságra.⁵

A feudális, majd az államszocialista korszak alárendelő viszonyai a jelenben is továbbélnek, újratermelik őket a jogszabályokkal és informális gyakorlatokkal intézményesített egyenlőtlenségek. A különféle függőségek a létminimum alatt élő társadalmi egyharmad, a felfelé törekvő középosztály és a felemelkedett újjazdag réteg számára is egzisztenciális előnyöket biztosítanak, cserébe a kormányzó párt számíthat a politikai hatalmát fenntartó szavazatok-

³ Pierre Bourdieu: „Le mort saisis le vif” *Actes de la Recherche Sciences Sociales* 1980/32–33. 13.

⁴ Péter László: „Volt-e magyar társadalom a XIX. században? A jogrend és a civil társadalom képződése” in *Az Elbától keletre* (Budapest: Osiris 1998) 178.

⁵ Pogátsa Zoltán: „Értékrendszer és fejlődés” in Bíró-Nagy, Éber et al.: *Kádártól Orbánig* (Budapest: Noran Libro 2021) 232–237.

¹ Bibó István: „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem” in Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Bibó István összegyűjtött írásai 2.* (Budapest: Kalligram 2018) 334–373.

² Szűcs Jenő: „Vázlat Európa három történelmi régiójáról” *Történelmi Szemle* 1981/3. 313–359.

ra, illetve arra, hogy az érdekellentétek és a társadalmi elszigeteltség a hatalmára veszélyes szolidaritás kialakulását is meggátolja. A történelmi előzmények mellett a liberális demokrácia globális válsága is nehezíti a helyzetet. Ahogy arra Barber felhívja a figyelmet, ez a más korra szabott eszme már nem képes megbirkózni a nagy méretű ipari társadalmak problémáival, a világ „kormányozhatatlanságának” érzése pedig a politikusokkal szembeni bizalmatlansághoz, a közös ügyek iránti apátiához vezet.⁶

Gondjaink tehát sokrétűek, intézményi és mentális struktúrákat egyaránt érintenek. Az utóbbi évek hazai viszonyaiban a legszembetűnőbb romlást a gazdasági szerkezet eltorzulása és a közszolgáltatások megfogyatkozása jelentette, tovább nőtt a társadalmi egyenlőtlenség. Befejeződött az autokratikus közjogi intézményrendszer kiépítése, amely a jog mellett a szervezeti-szakmai autonómiákat is instrumentalizálta, és reménytelenül távolivá tette a hatalomváltást. Leépült, elmeneült a szakpolitikai tudás, tapintathatóvá vált a kormányzatnak a jövő kihívásaival szembeni totális érdektelensége. Részben előzménye, részben következménye mindezeknek a korábbiakban említett egyéni (habituális) és társadalmi (kulturális) elemek mély beágyazódása: az alakítóképeség tudatának hiánya, a következménynélküliség anticipációja, a politikai és jogi intézményrendszerbe vetett bizalom erodálódása, a kiszolgáltatottságérzés és a

szolidaritáshiány, végső soron a jogállamiság alapjainak széthullása.

A változás tehát több területen létfontosságú lenne, tartozunk néhány forradalommal: szükség volna a társadalmi alrendszerek autonómiájának helyreállítására, de leginkább az összefüggések felismerésére, ami nemcsak a változás elindításának, hanem eredményei megőrzésének is feltétele lenne. Ezt a mentális átalakulást Bourdieu szimbolikus forradalomnak nevezte, egy olyan hirtelen látásváltozásnak, amely feltárja a szocializációnkkal addig természetesen gondolt, reflektálatlan tudás kétségességét. Martin Petzke szerint e nézőpontváltás lényege az „összeegyeztethetetlen dolgok összeegyeztetése”, a dialektikus szintézis hegeli manővere, amikor a gondolkodásunkban rögzült észlelési és felosztási elveket (pl. osztálykategóriákat, minőségek ellentétpárjait vagy akár a tudomány, a művészet addig ismert törvényeit) meghaladjuk, és új antagonizmusokban kezdjük látni a világot. Egyfajta megtérés ez, amely Bourdieu szerint a vallási és a politikai – de voltaképpen bármely – mező válságain felemelkedő „próféták”, „megváltók” működésének szükségszerű kiindulópontja.⁷

A forradalmárok fellépésében Bourdieu két történelem találkozását látja: a mezőét, amely az intézményi struktúrájának szabályrendszerében és működési környezetében hordozza a múltját; és a cselekvőét,

⁶ Benjamin R. Barber: *Strong Democracy* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press 2004) xxxii–xxxiv

⁷ A szimbolikus forradalom leírásáról ld. Pierre Bourdieu: „A vallási mező kialakulása és struktúrája” *Világosság* 1977/6. 4–27.; Pierre Bourdieu: „A politikai mező” *Valóság* 1987/1. 110–115.; Martin Petzke: „Symbolic Revolutions” *Theory and Society* 2022/51. 491–496.

amely elvezette őt ehhez a szerepvállaláshoz. A felforgatásra megérett, válság által delegitimált mező és a felforgatók hasadt habitusa, az objektív és a szubjektív struktúrák közötti meg nem felelés egy addig rejtett harmadik lehetőséget hoz felszínre. A szimbolikus forradalmak vezetői e lehetőség felmutatása során sokszor éppen az adott mező kanonizált forrásaihoz való visszatéréssel legitimálják magukat, utóvégre azok tudják a mező történetéről és „lehetőségteréről” való tudásukat a mezőbeli struktúra ellen vezetni, akik elidegenedtek tőle.

Bourdieu szerint „a próféta tehát nem annyira az a »rendkívüli« ember, akiről Max Weber beszél, mint inkább azoknak a rendkívüli helyzeteknek az embere, amelyekről a megszokott rend őrei semmit sem tudnak mondani, s okkal, hiszen az egyetlen nyelv, amellyel e helyzeteket elgondolhatják, az ördögűzés nyelve.”⁸ Ha hazai történetünket a bourdieu-i keretben szemléljük, válságunk és prófétánk, valamint „ördögűzőink” is kétségkívül vannak, azonban mi a helyzet a megtéréssel? Van-e hozzá nyelvünk, hogy leírjuk a válság természetét, meg tudjuk-e fogalmazni a kilábalás feltételeit, azaz látszik-e esély a szimbolikus forradalomra? És persze a tudomány mint örök képromboló végső kérdése: nem hamis-e a prófétánk?

Egy forradalom paradigmája

Különösnek tűnhet, hogy bár régóta halmozódnak a válságok a fejünk felett, és a kormányváltás tömeges igénye Orbán 2010-es hatalomra

kerülése óta jelen van, és bár eddig is léteztek ellenzéki pártok, melyeknek leginkább feladatuk az összefüggések megvilágítása, illetve a megoldási javaslatok programmá formálása, mégis csak egy erkölcsi színezetű botrány és Magyar Péter fellépése mozgósította a választók hitét. Ha a szimbolikus forradalom paradigmájában próbáljuk elgondolni az elmúlt évek történetét, több síkon is kirajzolódik az új szintézisre törekvés dialektikája.

Az ellenzék szerepe viszonylag egyértelmű ebben az értelmezési keretben: az eddigi ellenzéki pártok a régi rend képviselői, meghaladott politikai megoldások és hatástalan jogállami világmagyarázatok hordozói, szerepük az anomáliák felmutatására korlátozódik. Az új paradigma, a politikai közösség átfogó képviselete és ennek segítségével a rendszerváltás véghezvitele számukra legfeljebb – ismét csak – velleitás.

Az ellentétek elutasítását és egy új minőséggé egyesítésének igényét a politikai mező intézményi szférájában Magyar Péter „harmadik erőre” vonatkozó elképzelése testesíti meg. Eszerint a Fidesz és tehetetlen ellenzéke helyett, azok választóinak bevonásával új politikai formációt hoz létre, amely felül áll majd az eddigi kategóriákon: nem kormánypárti vagy ellenzéki lesz, hanem tisztességes, nem jobb- vagy baloldali, hanem magyar. A politikai közösség jelentős része pedig fogékonyak tűnik erre a szintézisre. Bár a jelen cikk írásakor még nem lehet tudni, hogy a közvélemény-kutatások által jelzett támogatottság milyen arányban váltható át tényleges szavazatokra, az már most is világosan látszik, hogy a közbeszédben elfoga-

⁸ Pierre Bourdieu: „A vallási mező kialakulása és struktúrája” (7. l.) 24.

dottá, legalábbis elgondolhatóvá vált egy ilyen új felosztás szerinti politika. Magyar Péter támogatóinak várakozásait már önmagában az is beteljesítené, ha az új politikai erő kikezdené a kormánypárt és a köré szerveződött korrupciós hálózat pozícióját, az ellenzéki oldalon legfeljebb az „orbántalanított Fidesszel” való esetleges koalíció szándéka ébreszt némi kételyt.

Bourdieu szerint azonban politikai változás nem lehetséges a mentális struktúrák átalakítása nélkül.⁹ Magyar Péter a régi rend helyett tartalmilag is újat ígér, a kormánypárt és az ellenzék által megérteni és megoldani sem akart válság helyett az ország gazdasági és erkölcsi talpra állítását. Az eddigi megszólalásai alapján Magyar az ellenzék által követelt jogállamiság és a kormánypárt által közpolitikává emelt korrupció „ellentétpárját” egyfajta korrupciótlanított szuverenitásban olvasztaná össze, a *status quo* megváltoztatása így az oligarchák gazdasági hatalmának és politikai hátterének felszámolását, valamint az Európai Unióval szembeni erőteljesebb fellépést egyaránt jelenti. Ennek az új szintézisnek a programja Magyar támogatói körében annak ellenére népszerű, hogy sokan hiányolják belőle a nyugatias, alkotmányos elemeket, leginkább a hatalommegosztás helyreállítását. A politikai szavazatmaximalizálás és a rendszerbontás oltárán feláldozhatók az „értelmiségi nünükék”, félretehetőek a „megosztó kérdések”, a megegyezés minimumáért nem nagy ár, ha a próféta szocializáció-

jából fakadó korlátok késleltetik a mennyországot.

De mi a megegyezés minimuma? Valójában ez az a kulcskérdés, a történelmünket végigkísérő identitás-keresés mély problémája, amelyre még sohasem adtuk meg közösen a választ, és amely a Magyar Péter-jelenségben most újra felszínre került. Ha az általa mondottakból indulunk ki, a maffiaállam felszámolása, a kétharmados pozíciókkal visszaélők leváltása és a szakpolitikák működésének helyreállítása volna a közmegegyezéses cél, ennél többet Magyar hosszabb távra sem ígér. De valóban elég lenne ennyi, ezen ígéret határaiig akarjuk kiterjeszteni a szabadságunkat? Egy kevésbé korrump, talán hatékonyabb, ám jogilag továbbra is kiszámíthatatlan, politikailag pedig egész biztosan egyenlőtlen berendezkedéssel vagyunk önazonosak? Ezt akarjuk látni, ha magunkra tekintünk, ezt akarjuk, hogy lássa Európa, ha ránk tekint? Magyar meghirdetett lépései fontosak, javíthatnak az ország állapotán és általános közérzetén, ami nagyon is ránk fér, azonban látni kell, hogy ez csak egy „egyszeri juttatás” lenne a kormányváltó hatalomtól: nem jog, hanem kegy, hiszen az alkotmányos alapelvekhez való visszatérés nélkül a fenti változásoknak nincsenek meg a rendszerszintű garanciái. Kétharmados jogszabály-módosítások, az alkotmányos intézmények hatáskörének visszaállítása nélkül az új tisztségviselők sem lesznek elszámoltathatók, Alaptörvény-módosítás nélkül leválthatók sem, társadalmi és szakmai egyeztetés, valamint büntetőeljárásbi biztosítékok nélkül a közpénzek továbbra is elfolyznak a költségvetésből, és a Ma-

⁹ Pierre Bourdieu: „A vallási mező kialakulása és struktúrája” (7. l.) 25.

gyar javaslata szerint maximum két ciklusra választható új miniszterelnöknek is nyolc éve lesz a hatalom korlátlan gyakorlására. Nem hallotunk semmit a rendkívüli jogrend és a rendeleti kormányzás alkotmányellenes működtetésének megszüntetéséről sem. Még nem látható előre, milyen további javaslatokkal áll elő 2026-ig a harmadik erő, de bármiféle program értékelésében elsődleges szempont kell legyen, hogy a fékek és ellensúlyok rendszerének visszaállítása nélkül a hatalommal való visszaélés óhatatlanul fennmarad.

A jogállami helyreállításra vonatkozó közmegegyezés hiányának további hátulütői is vannak, amelyeket egy politikai erő egyszerűen nem hagyhat figyelmen kívül, ha kormányozni akar. A kétharmados pozícióból vezetett intézmények hatásköreiből fakadóan egy új kormánynak már a hivatalba lépése is megghiúsulhat. Például ha a Nemzeti Választási Bizottság rosszhiszemű döntéseket hoz, ha az azokat elbíráló Kúria és Alkotmánybíróság a jelenlegi kormánypárt érdekében gyakorolja a felülvizsgálati jogkörét. Vagy ha a köztársasági elnök, a házelnök visszaél az Országgyűlés alakuló ülésével kapcsolatos hatásköreivel, amelyben különösen a köztársasági elnök szerepe lehet meghatározó, aki feloszlathatja az Országgyűlést, ha az általa miniszterelnöknek javasolt személyt meghatározott határidőig nem választják meg, vagy a költségvetést nem fogadják el. Ez utóbbi esetben az egyelőre szintén fideszes kinevezettekkel álló Költségvetési Tanács jut kulcsszerephez, mivel hozzájárulása nélkül a költségvetés nem fogadható el. A

köztársasági elnök nevezi ki továbbá a minisztereket, aminek hiányában a kormány nem alakul meg. De a Fidesznek kedvező választójogi, médiafelügyeleti szabályozások és a szakpolitikai döntések is bebetonozva védik a rendszert, részben az alkotmányos intézmények egypárti kinevezettjeinek vétőpozíciója révén, amely a jogalkotás minden lépésénél megakaszthatja a választói akarat érvényesítését, részben pedig a szakpolitikai szabályozások kétharmados jellege folytán.¹⁰ Persze lehet reménykedni a majdani ellenzék együttműködésében, de amit jelenleg biztosan tudunk a Fideszről, az az, hogy megvétóz mindent, amiben politikai hasznot lát. A saját jövőnkét vétőzza folyamatosan.

A közös minimum hiányának legnyilvánvalóbb következménye azonban az, hogy a felmerülő problémák megoldása előtt – rosszabb esetben helyett – a megoldás alapelveit kell újra és újra megvitatni, ahogy ez legutóbb például a 2022-es választások előtti közjogi vitában és most Magyar programja kapcsán ismét történik. Továbbra sem magától értetődő például a kormány- és rendszerváltás különbsége, mint ahogy az sem, hogy az utóbbira egyáltalán szükség van.

Előzőek alapján ha a „tégláról téglára” haladás jegyében elfogadjuk azok érveit, akik szerint a jogállamiságnál kevesebb is beérhetjük, akkor a reményekben csalatkozásért nem háríthatjuk – megint – a politikai elitre a felelősséget. Az új szintézis nem lehet a szuverenitással azo-

¹⁰ Bárándy Péter, Fleck Zoltán et al.: *A jogállam helyreállításának kísérlete* (Budapest: Oriold és Társai 2023).

nosított, hatékonyabb illiberalizmus, vissza kell térni a szabadsághoz. Attól, hogy egy új nézetrendszer sikeresen magába olvaszt korábbi értékelési sémákat, nem következik feltétlenül, hogy jobb is azoknál. A tömegek támogatása sem biztosítéka annak, hogy a lelkesítő eszmék mindenkinek jobbat hoznak. Ahhoz, hogy Magyar Péter követésre méltó „próféta” legyen, egyrészt tisztába kell jönnie a nehézségek okával, másrészt olyan megoldásokat kell kínálnia rájuk, amelyek nemcsak az ő sérelmeit orvosolják, hanem mindenkiét ebben az országban – ehhez pedig az alkotmányosság az alap. Társadalomról csak akkor beszélhetünk, ha nem félünk egymástól, és nem vagyunk közömbösek egymás iránt, ezért a társadalom „helyreállítása” is csak úgy lehetséges, ha kizárjuk az elnyomás lehetőségét, és joggá emeljük a szolidaritást. Az ebben való megegyezés adja annak biztosítékát, hogy a nagyon eltérő felfogások ellenére is van egy közös minimum, amit nem lépünk át, amire a legszenvedélyesebb vitáink közepette is rábízhatjuk magunkat.

Az a hivatkozás, hogy a fentiek belátásához Magyar Péter esetében a politikai szocializációja folytán több időre van szükség, amit ki kell várunk, éppen azt vonja kétségbe, hogy ő lenne a válságból kivezető „megváltó”. Hiszen bizonytalan már az is, hogy ténylegesen bekövetkezik-e ez a megtérés, amit nyilvánvalóan nem garantál az sem, hogy a történelemben – Paulustól Gorbacsovig – ez sokszor megtörtént. Mannheim szerint a nézetszerkezet „léthezkötöttségéből” fakad, hogy ugyanaz a fogalom más társadalmi háttérű emberek számára más jelent, mint ahogy egy foga-

lom hiánya sem pusztán egy szempont hiányára utal, hanem az étellel való szembenézés egy részének hiányára is. Ugyanígy a beszélő létehelyzete dönt arról, hogy egy elmélet konkretizálását milyen szinttől tekintti lényegtelennek vagy elfogadhatatlannak.¹¹ Magyarnek láthatóan más jelent a jogállamiság és az európaiság, mint az ellenzéki szavazók nagy részének, az uniós jog elsődlegessége pedig mintha ismeretlen fogalom lenne számára. Az autokrácia működtetésében való részvétel pedig mint korlátozottan konkretizálható elmélet tükröződik a NER-beli szerepéről vallott felfogásában, amelyért szerinte csak Rogán Antal felelőssége állapítható meg, az övé nem, a dedukció lehetősége a jacht hiányánál megáll. Magyar e kérdéssel szembeni, bizonyos szempontból érthető távolságtartása kapcsán fontos leszögezni, hogy a felelősség firtatása az új politikai tábora részéről nem valamiféle kéjes tetemrehívást jelent, hanem az arról való meggyőződés egyik lehetőségét, hogy Magyar érti, hol húzódik a határ jogállamiság és jogtalanság között.

Az új eszmékhez való megtérést kétségessé teszik Magyar nyilatkozatai is, amelyekben egyelőre semmi nem utal rá, hogy szakítana az orbáni hagyománnyal. Az ellenérvként felhozott „korrekciók” esetében is kérdéses, hogy azok mennyiben fakadnak pusztán kommunikációs stratégiából, és mennyiben belső meggyőződésből. Az az ellenvetés, hogy Magyarnek még nem lehetett ideje részletes program kidolgozá-

¹¹ Mannheim Károly: „A tudásszociológia” in *Tudásszociológiai tanulmányok* (Budapest: Osiris 2000) 299–343.

sára és szakértői bázis kiépítésére, ezért a fenti megnyilatkozásainak inkoherenciája, esetleges helytelen tartalma (orosz szimpátiája, EU-ellenessége, Orbán felelősségének bagatellizálása stb.) nem róható a terhére, azért sem elfogadható, mert a jogállami elköteleződés nem politikai program, amit ki kell dolgozni, hanem habitus, ami készen van, és amely különösebb átgondolás nélkül vezérli a világhoz való hozzáállást. Kuhn szerint az eltérő paradigmákból fakadó félreértések kiküszöbölhetőek, ha a beszélők rájönnek a különböző fogalomhasználat okára, és lefordítják a mondanivalójukat egyikük nyelvről a másikéra. A fordítás azonban nem pusztán nyelvi feladat, a gondolkodásnak is alkalmazkodnia kell a másik szemlélethez. Aki ez utóbbira nem képes, annak a látásmódja – az intellektuális elfogadás ellenére – nem lesz valódi látási élményváltozás, „megtérés”.¹² Magyar Péter jogállam- és politikafelfogása azonban még ennél is nagyobb akadályokba ütközik, mivel a szocializációja nem iskolai, nemzedéki vagy rétegsajátosság, hanem rendszerhiba, éppen a jogállamiság hiányáé, így a habitus megváltozását semmi nem támogatja. A mezőbeli viszonyok ördögi körének megtörése hasadt habitust kíván, Magyar számára azonban valójában még mindig a fennálló rendszer szabályainak urálása jelenti a küzdelem tétjét.

Végül ki kell térnünk arra az évrre is, amely szerint Magyar Péter azért alkalmas a NER-ből kivezető út megmutatására, mert belülről ismeri a rendszer működését. Ahogy

láttuk, Petzke is a szimbolikus forradalmak fontos ismervének tartotta, hogy vezetője a mezőszabályok ismeretével legitimálja magát. Magyar Péter esetében azonban egyelőre nem látszik az a tudás, amely ezt a megkülönböztető előnyt hordozná, sőt a jogállami működés jelentőségének tagadása („[t]eljesen mindegy, hogy demokrácia van-e vagy jogállam, nem szeretem ezeket a szavakat, mert teljesen feleslegesek...”¹³) éppen e tudás hiányára utal. Az, hogy történeteket tud a korrupció megnyilvánulásairól, nem jelenti, hogy van ötlete annak hatékony felszámolására vagy akár az EU-s pénzek szintén sokat hangoztatott hazahozatalára. A kormányváltás és az Európai Ügyészséghez csatlakozás ehhez egészen biztosan nem lesz elég, a hatalom tisztességesebb működtetéséhez a fékek és ellensúlyok visszaállítására, azaz rendszerváltásra van szükség.

Elvitathatatlan azonban Magyar „prófétai” szerepe abban, hogy elgondolhatóvá tette az elgondolhatatlant, a kormány leváltását. Ellene tart a strukturális törvényszerűségnek, amely Bourdieu megfogalmazása szerint történeti távlatokban a lehetségest a valószínűre redukálja, mivel lassan kikoptatja a múlt – és így a jövő – alternatíváit a köztudatból. Azzal, hogy Magyar tömegeket képes mozgatni, a kormányváltás esélyébe vetett hit önbeteljesítő jóslattá válhat. A hittal pedig hegyeket lehet mozgatni, csak a megfelelő víziót kell megtalálni hozzá. Magyar érdeme lehet az is, hogy a politikai

¹² Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete* (Budapest: Osiris 2000).

¹³ Ld. Magyar Péter Partizánnak adott első interjúját, <https://www.youtube.com/watch?v=8cJulnczg2E>

mezőt nemcsak mentálisan, hanem intézményesen is megújítja, de ennek veszélye is van: a tehetetlen ellenzék elsöprése sokak szemében lehet vonzó cél, azonban ha egyetlen nagy párt marad az ellenzéki oldalon, a versengés és a koalíciókényszer hiánya, a kontroll nélküli többség újabb egyeduralomnak ágyazhat meg. Hogy kétharmaddal vagy anélkül, szinte mindegy is, a rendszer ehhez készen áll. A *status quo* szétzúzása tehát önmagában nem érdem, azt a következményei fogják minősíteni. Összességében azonban elmondható, hogy bárki rombol a rendszeren, és oldja ezt a halálos apátiát, az a társadalomnak és a politikai rendszernek is jót tesz, talán éppen úgy, hogy felhajtóerőként szolgál új politikai mozgalmak, demokratikusabb elköteleződésű pártok számára.

Jelenleg úgy tűnik, ismét egy „félforradalom” előtt állunk, csak a legutóbbiival ellentétesek a környezeti feltételek. Most van alulról jövő tömeges akarata a változásra, de ez elsősorban morális felháborodásból fakad. A politikai elit nem képes a válság valódi okait kommunikálni és a forradalmi lendületnek megfelelő irányt szabni, a forradalmár új paradigmája ráadásul nem tűnik olyannak, amely – hogy maradjunk a tudományos forradalom kuhni ismérveinél – több problémát oldana meg, mint a régi. Új problémákat felvet, abban biztosak lehetünk.

Mindezek alapján a választók felelőssége óriási abban, hogy megtalálják a közös minimumot, amelyet minden vezető elé követelményként állítanak – megalapozatlan hitek és örökké a jövőbe helyezett remények hátán nem lehet végigbukdácsolni egy egész történelmet.

A kritika funkciója

Fontos tisztázni végül, hogy mi a kritika helye a „forradalomban”. Ahogy az elmúlt hónapok közéleti diskurzusa is megmutatta, a felfokozott várakozások a kritikai szemléletet hajlamosak háttérbe szorítani, vagy egyenesen a legkülönfélébb vádak tárgyává tenni. Így például Magyar Péternek a szuverenitáskérdéssel és az ukrajnai háborúval kapcsolatos álláspontját a közvélemény mintha valamiféle bocsánatos hibának tartaná, amit Orbán leváltásának ígérete ellensúlyoz, holott ezek az alapvető alkotmányos kérdések nem relativizálhatók. A kritikával szembeni vádak pedig néha egészen abszurdak, kezdve attól, hogy a magyarok nem szeretnek összefogni, egészen odáig, hogy aki ugyanazokat az ellenérveket hangoztatja Magyar Péterrel szemben, mint a Fidesz vagy a DK, az fideszes vagy DK-s. Azzal is nehéz mit kezdeni, hogy Magyar csak a személyisége miatt éri kritika, hiszen a narcisztikus viselkedés lehetősége valóban nem elhanyagolható tényező egy jövődöbéli politikus megítélésében, mint ahogy az sem a felelős államférfi képét vetíti előre, ha ellenőrizetlen információkat vagy bizonyítatlan állításokat terjeszt. A kritika kritikájaként elhangzott továbbá Magyar Péter ellenségként kezelése, a másik oldalról való érkezése miatti hiteltelenítése, illetve az is, hogy az értelmiségi fanyalgás életidegen, nem számol az új erő támogatottságával. Mindezek a kritikák röviden megválaszolhatók: egy érvekkel alátámasztott ellenvélemény nem a másik személye ellen irányul, azaz nem ellenségként kezeli őt, hanem a nézetei kritikáját nyújtja. Az, hogy

honnan jött, nem a korábbi pozíciója, hanem az arra való reflexiója miatt érdekes, ami összefügg azzal a valójában sokkal fontosabb kérdéssel is, hogy hova tart. Ami pedig a támogatottság érvét – illetve az ehhez kapcsolódóan emlegetett politikai tehetséget – illeti, tartalmi érvekkel nem lehet szembeállítani politológiai tényeket.

Alaposabb vizsgálatot igényel ugyanakkor az a szintén gyakori minősítés, hogy az alkotmányos alapelvek számonkérése értelmiségi fanyalgás, sőt felelőtlenség volna, amely nincs tekintettel az egyetlen esélyre, amit Magyar Péter fellépése jelent. Az alkotmányossághoz ragaszkodás azonban nem pusztán „értelmiségi nünüke”, hanem egy olyan értékrendszer mentsvára, amely az együttélésünk alapját jelenti, nem tehetjük normává a félretolhatóságát. A jogok és elvek akkor maradnak fenn, ha nemcsak ünnepélyesen deklaráljuk, de érvényesítjük is őket, éppen erre szolgál súlyos tapasztalattal az elmúlt 34 év története. Az értelmiségi fanyalgás vádjában benne rejlik a metaszintű kommunikáció kárhoztatása is, amely nem az érvekkel, az „üggyel” foglalkozik, hanem a beszélő nézetszerkezetének egészével. Ebben a kérdésben azonban ismét Mannheimhez fordulhatunk, aki szerint a vitapartnerek eltérő előfeltevéseinek kibontása teszi lehetővé a kijelentések közvetlen szembesítését, az ebbe fektetett munka pedig nem spórolható meg, mivel közös talapzat híján nincs közös ügy sem.¹⁴ Úgy gondolom, ez az okfejtés messzemenőig irányadó a célok alapjául szolgáló előfeltevése-

ket illetően, amelyek tisztázatlansága Magyar Péter esetében is sokszor homályba borítja az általa képviselt ügyet.

A problémához tartozó kérdés az is, hogy egy politikus hallgathat-e a választóit megosztó témákról annak érdekében, hogy egyik oldal támogatását se veszítse el. Magyar Péter egyes magyarázatok szerint azért igyekszik ideológiamentesnek feltüntetni magát, hogy megnyerjen mindenkit (sőt még Fidesz-konform állításokat is csak megtévesztésként tesz, hogy megnyerje a fideszeseket). E tekintetben egyet lehet érteni Kis Jánossal, aki Weber nyomán amellett foglal állást, hogy a politikai értékválasztás „nem válhat magánügyé: vagy a nyilvánosság tartományában megy végbe, vagy sehol. Vagy a vezetőbe vetett hit közvetíti, vagy semmi.”¹⁵ A hallgatás politikája talán elhúzható a választásokig, de mi lesz utána? Ha azt, hogy Magyar félrevezeti a választóit a világlátásával kapcsolatban, előrelátó politikai taktikaként ünnepeljük, vagy azzal mentjük, hogy Orbán is ezt csinálja, akkor a választók félrevezetését, illetve Orbánt tesszük meg mércének. A mércéink viszont bennünket minősítenek. Egy előrelátó politikai közösség olyan vezetőt választ, aki egy lépéssel előtte jár, és szándékait még akkor sem fél a választói elé tárni, ha az szembemegy a visszahúzó történelmi örökséggel. A politikai elit feladata nem a tömeghangulat kritikátlan kiszolgálása, hanem éppen e mintafelmutatás volna, az új értékek közös vitában való kiérlelése

¹⁵ Kis János: „A politika mint hivatás” in *A politika mint erkölcsi probléma* (Budapest: Kalligram 2017) 385.

¹⁴ Mannheim (11. lj.) 314–315.

és a választásokon való őszinte képvisellete, hogy azok hosszú távú politikai legitimitást nyerhessenek.

A kritikának még egy okból helye lehet a forradalmakban, felfedheti a célok nem önazonos voltát. Bourdieu felhívja a figyelmet az allodoxia jelenségére, amely „arra késztet, hogy az ember egy másik történelemben, egy másik nemzet vagy egy másik osztály történelmében ismerje fel önmagát”. Ez történik például, ha a gyarmatosítottak a gyarmatosítók történelmével vagy az eltérő érdekű társadalmi osztályok egy közös vallással azonosítják magukat.¹⁶ Az a hitrendszer, amely a magyarországi válságok végső okának a korrupciót tekinti, a legfőbb gonosznak pedig az oligarchákat, éppen ezen az allodoxián, az intézményesült és a beágyazott történelem közti „hamis cinkosságon” alapul. Emiatt nem tekinthető Magyar valójában – vagy egyelőre – a rendszerváltás prófétájának. Egy számára idegen történelemben, a Fidesz rendszerének eltűnését kívánók törekvéseiben ismerte fel magát, valójában azonban ő maga nem akar rendszert váltani. Bourdieu szerint a tudós itt is jó szolgálatot tehet: „Azzal, hogy tárgyiasítja a társadalmilag el nem gondoltat, vagyis az elfelejtett történelmet a leghétköznapibb vagy a legtanulságosabb gondolatokban, elhaló problematikákban, a jelszavakban, a közhelyekben, a tudományos polémiában, felfegyverkezve mindazzal, amit a tudomány létrehozott, esélyt ad annak, aki az önmaga elleni állandó küzdelem gyakorlásával

és átélésével meg kívánja haladni önmagát, hogy tudja, mit mond és mit tesz, hogy valóban szavainak és tetteinek alanyává váljon...”¹⁷

A tudománynak tehát nehéz dolga van mindenféle hittel szemben, mert illetéktelen behatolóknak tűnik a szentnek minősített szférákban, hívatlan vendégnek az új ideák karneválján. A kritikusoknak azonban nem a tudomány álarca mögé bújó öncélú reménygyilkolászás jelentti hivatásuk értelmét, dolguk éppen az, hogy segítsenek megérteni a politikai mező törvényszerűségei folytán háttérbe szoruló összefüggéseket, s így közelebb hozzák a reményeket a valósághoz. Jelen esetben Magyarország egy nagyon összetett társadalmi-gazdasági-politikai-jogi válsággal küzd, amelyet ráadásul erős várakozások, elutasítás, félelmek szönek át. Egy ilyen érzelmileg is kihívást jelentő időszakban még inkább szükség van némi józanságra, kritikus megközelítésre, ha úgy tetszik, ez a mindenkori értelmiség keresztje.

A kritika azonban nemcsak a politikai szereplőknek szól, és jelen esetben különösen nem a hatalmon lévőknek, mert azokat nem érdekli, hanem elsősorban a hatalom alá vetetteknek, bár úgy tűnik, őket sem érdekli, de ebben persze nem hihetünk. Nem maradt másunk, csak az ideáink, a jogállamról például – legalább ezt ne engedjük át hamis prófétáknak.

Konklúzió

Azért kell lebontani a rendszert, mert nemcsak most, nemcsak nekünk árt, hanem az utánunk jövőknek is, sőt

¹⁶ Pierre Bourdieu: „Le mort saisit le vif” *Actes de la Recherche Sciences Sociales* 1980/32–33. 13–14.

¹⁷ Bourdieu (16. lj.)

nekik sokkal inkább. Ha beletörődünk a dolgok megváltoztathatatlanságába, és fennmarad a rezsim, nekik már semmilyen eszközük nem lesz ellene. Nemcsak azért, mert végérvényesen be lesz betonozva az intézményrendszer, hanem mert nem is ismernek majd más alternatívát. Mi még tudhatjuk, hogy miben állna a szükséges változás, de nemcsak másokkal, a jelen és a jövő generációival, hanem önmagunkkal sem vagyunk szolidárisak. A rendszer megváltoztatásához viszont nem elég néhány szakember vagy politikus elköteleződése, kell a nép részvétele is, mindezeket egy közös alkotmányozási folyamat foghatja össze. Ez biztosíthatná a választók edukációját,

a lehetőségek megismertetését is, ami nem kerülhető meg rövid távú politikai érdekekre hivatkozva. Ha a közösség feje felett dőlnek el az átalakulás kérdései, akkor esélyt sem adunk neki, hogy megértse és elfogadja, pláne alakítsa őket. A legjobb szándékok keresztülvitele is féloldalas eljárássá – a jogállamiság helyreállítása pedig ismét csak rövid életű kísérletté – válhat így.

Hogy mennyi esélye van mindezek után a változásnak, arra egészen biztató választ adhatunk. A népnek van hatalma: az ő hiányérzete hívja életre a megváltót, az ő engedelmeségének hiánya buktathatja meg a hatalmon lévőket – csak rajta múlik. Ideje kivívni a szabadságunkat.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA